

**Szegedi Tudományegyetem
Történettudományi Doktori Iskola
Modernkori Történeti Program**

Óry Kovács Katalin

**A JARAGUÁ DO SULI MAGYAR KOLÓNIA:
IDENTITÁS ÉS TÖRTÉNELEM**

Doktori értekezés tézisei

Szeged, 2008

A kutatás célkitűzései

A XIX. század 90-es éveiben, javarészt a svábok lakta Veszprém megyei falvakból több mint hétszázan vándoroltak ki Brazíliába, és telepedtek le a déli Santa Catarina állambeli Jaraguá do Sulban. 1995-ben többen összefogtak, hogy megismerkedjenek a magyar kultúrával – annak ellenére, hogy a befogadó kultúra látszólag teljesen asszimilálta őket. Ez az identitáskereső folyamat a dolgozatom témája.

A munka megkezdésekor céljaim többirányúak voltak. Egyrészt szerettem volna az általam kutatott térségben élő magyar, illetve magyarországi leszármazottak történetét feltárni és rögzíteni. A kutatás tudományos szempontból megfogalmazott célja volt az is, hogy kimutassa és dokumentálja a kulturális örökségnek tekintett jelenségcsoportok továbbélését (survival), vagy újjáéledését (revival), olyan társadalmi helyzetben, amelyben az etnikai identitáskereső és az össznemzeti integráció nem egymást kizáró, hanem kiegészítő tendenciák.

A kutatás a történelmi előzmények feltárása mellett választ keresett az etnikai identitás és a túlélési stratégiák viszonyára, elsősorban a migrációk következtében létrejött új adaptációkra. Külön figyelmet érdemelt az a kérdés, hogy vajon a mitológiákban is expliciten megjelenő tolerancia szabályozhatta-e a viselkedést, kódexszé válhatott-e. Ezenkívül az is vizsgálat tárgyát képezte, hogy milyen gyökerei lehettek a toleráns viselkedési módnak.

A vizsgált közösséget nem csupán a múltja, történetisége felől kíséreltem megközelíteni. Életmódjukat, illetve az életmódjukban tettenérhető azonosságtudatukat a jelenben is fel kívántam vázolni. Ennek a két idősíknak, a múltnak és a jelennek az egymásravitésével kívántam feltárni egyes történések, viszonyulások motivációit, mozgatórugóit.

Ezenkívül fontosnak tartottam az események szerepelőinek, leszármazottainak a múlthoz való viszonyát, saját történetükről vallott véleményét is rögzíteni, elemezni.

Hipotézisem szerint az a tény, hogy az 1995-ben indult identitás-visszaszerző és teremtő mozgalom egy gyökereszkadt hagyományra épült, egyértelműen *revival* jelenségre utal. Amikor maga az idea megszületett, az az identitás keresésének egy mitikus vetületét jelentette, amely sokkal inkább egy kreált, megálmodott önképhez állt közel, mint a valósághoz. Ez a két sík – a valóság és a vágy – identitásukban mind a mai napig meghatározzák a vizsgált körzetben élő magyar származásúakat.

További felvetésem volt az is, hogy maga a folyamat kettős hatás alatt áll. Annak ellenére, hogy egyértelműen belső indíttatású, jelentős szerepe van a külső hatásoknak is a fejlődésében. Így például azoknak a *kulturális brókereknek*,¹ akik mind a kolonizáció kezdetén, mind pedig a revival-jelenség elindulásakor meghatározták az eseményeket, irányt adtak az elképzeléseknek, illetve a külvilág felé kifejezték a közösség új arcát.

A források

A tények feltárásánál a hagyományos kulturális antropológiai terepmunka módszereit alkalmaztam. Fontosnak tartot-

¹ *Kulturális brókerek* azok a személyek, akik hidat próbálnak építeni két különböző intézmény, kultúra vagy szubkultúra közé. A *kulturális brókerek* egy speciális megnyilvánulási formáját jelentik azok, akik a hagyományokhoz való visszafordulást segítik elő. Kutatásom során ebbe a kategóriába soroltam minden olyan személyt, aki egyéni érdekeitől függetlenül olyan kulturális javakat közvetít egy közösség felé, amely javak e közvetítés nélkül egyáltalán nem, vagy csupán nagyon nehezen volnának számukra elérhetőek. A kulturális javak lehetnek eltűnt, de feléleszteni kívánt hagyományok, lehetnek idegen minta alapján létrehozott kultúra-konstrukciók, de lehetnek a saját kultúra azon makro- vagy mikroelemei is, amelyek recens módon léteznek ugyan a közösségben, de közvetítés nélkül rövid időn belül eltűnnének, kihalnának.

tam, hogy ne csupán a történelemtudomány által elsődlegesen kezelt és felhasznált tényszerű, hanem az empirikus úton megszerzett adatokat is bevonjam a vizsgálati módszerek hatókörébe. A hagyományos kutatói munkamódszerek, mint a különféle interjútechnikák (életút-, genealógiai- és témaorientált interjúk), a rögzítés klasszikus módjai (fotográfia, videofilm), a tárgyi rendszerek feltérképezése – nem elzárkózva, igaz nem is főcélul kitűzve az esetleges begyűjtést – ötvözve a számítógépes analízis naprakész módszereivel, megfelelő háttérrel adott a munka elvégzéséhez. Mindehhez természetesen a levéltári anyagok mélyreható feltárása és elemzése is szükségeltetett, amelyek részben a brazíliai kisközösségi, múzeumi gyűjteményekben, részben a hazai levéltárakban voltak elérhetőek. Emellett erősen támaszkodtam id. Boglár Lajos, Boglár Lajos, Fischer Ferenc magán- és hivatalos levelezésére is, akik vagy kutatói, vagy részesei voltak a feltárandó és vizsgált eseményeknek és jelenségeknek.

A são paulói Szent Imre Kollégium gazdag könyvtárral és múzeummal rendelkezik, ahol valamennyi régi és jelenleg is megjelenő dél-amerikai magyar nyelvű újság megtalálható. Jaraguá do Sulban felleltem a Santa Catarinára, konkrétan Jaraguá do Sulra vonatkozó alapvető történeti, földrajzi és antropológiai munkákat (E. Silva, W. F. Piazza, A. Pichetti, C. Santos írásait). Különösen E. Silva, aki egyébként magyar származásúnak tartotta magát, közölt a kutatás szempontjából felbecsülhetetlen értékű dokumentumokat a magyar bevándorlókról. Ezen lehetőségek kapcsán az mondható el, hogy az említett könyvtárban szinte valamennyi magyar vonatkozású információhoz hozzájutottam. A helyi Emílio da Silva múzeumban folytatott vizsgálá-

latom is sikeres volt, ahol rábukkantam a Fischer Ferenc² hagyatéokra. - Több mint 60 dosszié, amelyekben lapkivágások, levelek, fotók találhatóak bizonyos témákról, – mint például iskolaavatás, nemzeti ünnepek, látogatások. A fent említett dossziében az 1941-es magyar nagyköveti látogatás teljes fotóanyaga is előkerült. A múzeum fotóarchívumában 400 tételt találtam, köztük az első csoportképet a magyar emigránsokról, 1922-ből. Különös figyelmet szenteltem Jaraguá do Sul történetére, illetve ezen belül a magyar kolónia kialakulására, etnohistóriájára, az abban részt vállaló jeles személyiségek szerepére.

Kiindulási pontként használtam a már publikált történeti, leíró munkákat, ezen kívül a korabeli sajtóorgánumok írásait is, amelyek a témakört akárcsak érintőlegesen is megemlítik. Túlnyomórészt portugál és magyar nyelvűeket, jelentős részben német nyelven írtakat, kisebbrészt angol, lengyel, spanyol nyelvű források kerültek elemzésre.

A terepmunka

Az értekezés alapjául szolgáló kutatás Dél-Brazíliában 1997-ben egy előzetes terepfelméréssel indult, majd 1998-ban és 1999-ben egy három és fél hónapig tartó terepmunkával folytatódott. 2000 és 2001 között egy esztendő, 2002-ben, 2003-ban, illetve 2004 és 2006 között három kéthónapos periódust sikerült a brazil helyszíneken folyó kutatással eltölteni. 2001-ben, illetve 2007-ben pedig a Magyarországra látogató jaraguái Dunántúl tánccsoport tagjait sikerült ősik szülőhelyén szituatív kutatásba vonni. 1997 és 2007

² Fischer Ferenc az 1940-es években a magyarországi hivatalos szervek és a jaraguá do suli magyarság közötti hivatalos magyar megbízott volt. 1940-ben és 1941-ben ő szervezte a Magyarországról érkező diplomaták látogatását, de ennél még jelentőségesebb az a tény, hogy szenvedélyesen gyűjtötte a Jaraguára vonatkozó dokumentumokat.

között több alkalommal is folyt terep-, illetve levéltári kutatás a kivándorló elődök eredeti, Veszprém megyei településein, illetve a helyi megyei- és az országos levéltárban.

Legfontosabb célkitűzésem azoknak a személyeknek a megtalálása volt, akik életkoruknál és élettapasztalatuknál fogva *tudnak*, személyiségüknél fogva *képesek* válaszolni a kutatást érintő kérdéseimre. A beszélgetőpartnerek kiválasztásakor meghatározó szempont volt az illető közösséghez, saját múltjához való viszonya. A következő lépés a Jaraguán és vidékén élő magyar leszármazottak szubjektív történelmének egyéni életutakon, sorsokon keresztül megismerése volt. Mindez magában foglalta a családok történetének, a magyar kolónia és az egyének kapcsolatának, a foglakozásoknak, a családon belüli viszonyoknak, a múlt és a jelen összevetésének, a túlélési stratégiáknak és az élettapasztalatoknak a megfigyelését és feljegyzését.

A sváb-magyar közösség vizsgálatánál a több szempontú megközelítésre próbáltam törekedni. Nem terveztem azonban forradalmian új módszereket alkalmazni, csupán az eddig beváltakat ötvözni, és megkísérelni a közösségeket történelmi, etnográfiai, etnológiai, illetve etnohistoriai szemléletmód alapján leírni. A munka során igyekeztem a felkeresett egyének, családok, háztartások vizuális és magánlevéltári anyagát is (családi fényképek, levelek, okiratok, naplók, az életmódról valló tárgye gyűttesek) megvizsgálni és az azokból levonható következtetéseket a kutatás anyagába beépíteni.

Az első, - írott anyagokra, kimutatásokra, hivatali adatokra alapozott rész kutatásnak köszönhetően a helyi életmód és identitás számos területére vonatkozóan nyertem kvantitatív adatokat. A helyszíneken az előzetes terepfelmérés során megismert és kiválasztott beszélgetőtársakkal különböző interjútechnikák segítségével folytak tovább az információs

beszélgetések. Összesen 81 személlyel készült diktafonnal, illetve videokamerával rögzített, mintegy 180 óra időtartamú interjú. Egy-egy szabad-beszélgetéses, a klasszikus életútinterjú szabályai szerint strukturálódó, de foglalkozási- és genealógiai interjúk témáit is magába foglaló sorozat keretein belül tettem fel partnereimnek a kérdéseket. Az interjúk – pár ritka kivételtől eltekintve – portugál nyelven folytak, de igyekeztem a fordítás során a beszélgetések hangulatiságát megőrizni.

Az értekezés gondolatmenet és szerkezete

Az értekezés tartalmi részét öt fejezetre tagoltam.

Az első fejezetben az empirikus adatokat felhasználó társadalomtudományok – köztük kiemelten a kulturális antropológia – elhagyhatatlan módszertani részét taglaltam. Az újabb kutatások alapján egyértelművé vált, hogy olyan partikuláris esetekben, mint a jaraguái magyar telepesek identitásváltozása, lehet tetten érni a kulturális rendszerek működését. Ezzel együtt az is nyilvánvaló, hogy *általában* a kulturális rendszerek törvényszerűségeit az antropológia önmagában nem képes vizsgálni. Partikuláris eseteket tud megfigyelni, azt tudja megnézni, hogy egyedi eseteken belül milyen általánosítható tendenciák vannak. Hipotézisem kialakításhoz így nagyban hozzájárult az is, hogy azt a kulturális antropológia módszerével kívántam bizonyítani. Fontosnak tartottam, hogy a témát jellemezze az a sokoldalú, interdiszciplináris megközelítés, ahol szükségszerűen megjelennek a határtudományok is. Ezenkívül azt is, hogy a téma kutatása, s az adatok feldolgozása legyen problémaorientált, azaz több tudomány módszertanát alkalmazza egy-egy kérdés megoldására. Mindemellett már a kutatás kezdő szakaszában egyértelművé vált, hogy a vizsgált braziliai magyarok életének totalitása csupán empirikus úton nem ismerhető meg. A kutatás így az egészet a részek alapján kívánta megragadni, s a teljes képet a különálló életmódelemek interferenciájából létrehozni.

A dolgozat első fejezetében ezt a szemléletmódot igyekeztem terepmunka-leírásokkal, célkitűzéseim, hipotéziseim alapos ismertetésével, a szükséges elméleti háttér, illetve a források kritikai szemléletű bemutatásával megalapozni.

A második fejezetben a vizsgált térség – Jaragua do Sul és környéke – történeti- és társadalmi dimenzióit taglal-
tam. Ismertettem azt a helyet, ami a vizsgált közösségnek új
hazát adott. Kitértem a hely felfedezésének, kolonizálásá-
nak eseményeire, majd azt a gazdasági és társadalmi miliőt
vázoltam, ahol a Magyarországról kivándoroltak az életüket
kialakították. Mindeközben szem előtt tartottam azt a tényt,
hogy a földrajzi környezet részben determinál, részben haj-
lamosít bizonyos kultúraelemek elvetésére, illetve elfogadá-
sára.

A következő rész a régió, azaz Santa Catarina állam
kolonizálásának a történetét foglalja össze. Az őslakos indi-
ánokon túl annak a három kultúrának – német, olasz, len-
gyel - a letelepedését ismertettem, amelyek hatással voltak
és vannak a magyarországról elszármazott telepések életére
és identitására. Részben azért, mert például mintát mutat-
tak, részben pedig azért, mert ellenpontot nyújtottak a saját
identitás kialakításhoz. Különösen a brazíliai német kultúra
volt nagy hatással a sváb származású, gyakran német anya-
nyelvű magyar telepésekre.

A negyedik, legterjedelmesebb részben a jaraguá do
suli „magyar” telepések életmódját kíséreltem meg vázolni.
Külön alfejezetet szenteltem a kivándorlást megelőző kö-
rülményeknek, illetve a kivándorlás okai ismertetésének.
Ezt követően a mai napig is fontos, narratívákban is, az
egyéni- és közösségi hagyományokban is jelen lévő utazás-
történetet, a letelepedés mítoszát mutattam be. Egy olyan
közösségben, amely megszakított minden kapcsolatot az
óhazával, és egy számára korábban teljesen ismeretlen he-
lyen telepedett le, a saját múltnak, tágabb értelemben a kö-
zösség létezésének ez a legfontosabb bizonyítéka.

Több alfejezetben is foglalkoztam a „jaraguái magya-
rok” életmódját és tudatát meghatározó jellemzőkkel. A

kutatás során kirajzolódó magyar identitás annak ellenére hiteles képet nyújt, hogy nem kívántam az élet minden területét feltárni, így a szövegben sem megjeleníteni. Az életmód egyes, a vizsgálat folyamán leghangsúlyosabbnak tűnő területeire több, míg egyéb területekre kevesebb figyelmet fordítottam. Foglalkoztam a társadalmi, közösségi, rokonsági rendszerekkel, az etnicitás és a munka kapcsolatával, illetve a napjainkig is meghatározó jelentőségű vallással, vallásos élettel. Kevésbé lényegesnek, s ebből adódóan a kutatás fontossági sorrendjében hátul szereplőnek, illetve elhagyhatónak kezeltem minden olyan életmódelemet, amely az emberi életre a vizsgált idő- és térkorlátok keretei között általánosságban jellemző, amelyek ab ovo felfedezhetők minden más emberi lénynél. Ezek közül csak azokat vontam be a vizsgálatba, amelyek a környezettől szignifikáns eltérést mutattak.

Külön részleteztem az identitás megőrzésének, kialakulásának és felélesztésének legfontosabb összetevőit. Mindehhez előzetesen megpróbáltam egy közös társadalomtudományi horizontot létrehozni, és a különféle identitásdimenziókat - egyéni, kollektív, etnikai és nemzeti identitás – definiálni. Részleteiben is vizsgáltam és elemeztem az identitástudat változását, a letelepedés időszakától kezdve egészen a napjainkig. Mivel a különböző történelmi események, s az azokat jellemző időszakok – például a két világháború és az *Estado Novo* ideje – alapjaiban befolyásolták az azonosságtudatot, ezek okait külön is elemeztem. Ugyanígy részletesen analizáltam a jelen kutatás szempontjából két legfontosabb identifikációs faktort, az evést és a táncot is. Ebben a két tevékenységben találta meg a jaraguái magyarság azt, amiből felépíthette saját magyaros identitását, s amiből jelenleg is erőt merít annak megtartásában.

Az értekezést egy - az eredményeket összegző, összefoglaló rész, illetve az azt követő függelék zárja. Ebben soroltam fel a szakirodalmakat, itt található a szöveg értéséhez segítséget nyújtó képmelléklet, a legfontosabb interjúk átiratai, s a különféle adatokat tartalmazó táblázatok, adatbázisok. Ezenkívül egy DVD melléklet is kapcsolódik az értekezéshez, amelyen a *Búvópatak felszínre tört* című dokumentumfilm található, amelyet Dr. Boglár Lajossal a Jaraguá do Sulban készített interjúkból és felvett anyagokból állítottunk össze.

Az értekezés új tudományos eredményei és további kutatási lehetőségek

Az értekezés újszerűségét egyrészt a megközelítésmód, másrészt pedig a jaraguá do sulí, magyarországról elszármazott közösségekben újjáéledő nemzet-azonosság tudat sajátosságainak feltárása adja. Unikálissá teszi a témát az, hogy a magyar identitáskeresést egy eredetileg sváb közösségnél figyelhetjük meg. A jaraguá do sulí közösség megnevezése is rendkívül problematikus. Az idő múlásával, a környezeti tényezők és saját identitásuk változásával többféle névvel azonosították őket, illetve neveztek meg saját magukat. Magyarországon egyértelműen a sváb nemzeti kisebbség tagjai közé tartoztak. Az Osztrák-Magyar Monarchia német és magyar anyanyelvű állampolgáraiként a bevándorlás során történő lajstromozásokkor hol német, hol magyar költődésüket vették figyelembe. A letelepedés erős német befolyás alatt álló helyszínén hol a németekhez, hol a magyarokhoz számították, s eszerint is neveztek meg őket. A két világháború között egyértelműen magyarnak, míg ezt követően németnek, illetve egyre gyakrabban brazilként azonosították ezt a csoportot. Napjainkban pedig ismét a magyar elnevezés a leggyakoribb (magukat *Hungarézének* nevezik).

Új tudományos eredménynek tekinthető, hogy a dolgozat egy eddig nem kutatott közösség lezáratlan, folyamatában változó identitáskeresését mutatja be. Mint minden olyan terepmunkán alapuló kutatás, amely kisközösséget, kulturális kisebbséget ír le, jelen munka is értékőrző, figyelemfelhívó, s lokális jelentőséggel alapkutatásnak minősül. Külön – bár nem kifejezetten a dolgozatban megjelenő – eredménynek tekinthető az is, hogy a kezdeti kutatások aktivizálták a téma iránt érdeklődő szakembereket, s azóta több terepku-

tatást végző kutató is ezt a helyszínt és témát választotta alapul.

A kutatás egy szakasza jelen értekezés befejezésével lezárult. Nem ért azonban véget, mint ahogyan a jaraguá do suli magyarok identitáskeresése sem befejezett folyamat. Napjainkban is zajlanak azok a történések, amelyek a közösség szemléletét alakítják. A legutóbbi ilyen esemény a Dunántúl táncegyüttes legutóbbi, 2007. augusztusi magyarországi látogatása. Az azonban, hogy milyen narratívákban, illetve milyen ezt követő változásokban nyilvánul meg ez az identitás-kereső út, milyen hozadékaik lesznek – amely magába foglalja a „szülőhaza” ismételt látogatását, az út során készített számos fénykép segítségével a magyarság-kép vizualizálását –, hogyan válnak organikus hagyománnyá a különféle revival jelenségek, további kutatást érdemel.

A szerző témakörhöz kapcsolódó publikációi

Boglár Lajos-Kovács Katalin: Veszprémi magyarok között Brazíliában. Új Horizont, 4-5. szám, 1998, 76-79.p

Boglár Lajos-Kovács Katalin: Magyar hagyományalkotás Brazíliában. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Dokumentum-füzetek 13. 1999, 1-50.p.

Óry Kovács Katalin: Identitásválság és hagyományalkotás Jaraguá do Sulban. MTA-SZTE Hispanisztika Kutatócsoport: Kutatási Közlemények II., Szeged 2000, 130-137.p.

Boglár L.-Kovács K.Ó.: Criação da tradição Hungara no Brasil, Bulletin of the International Committee on Urgent Anthropological and Ethnological Research 41. 2002, 20.p.

Óry Kovács Katalin: Tornar-se Húngaro no Brasil. Mudanca de identidade dos suábios da Hungria que est tabeleceram na Jaraguá do Sul. Acta Hispanica Tomus XII. Acta Universitatis Szegedensis 2007, 115-127.p.

Óry Kovács Katalin: Magyarok Brazíliában. Irodalmi jelen 79., 2008, 18.p.

Óry Kovács Katalin: Magyarok Jaraguá do Sulban I-II. Magyar Szemle 7-8. és 9-10 (megjelenés alatt) 2008,

Óry Kovács Katalin: Identitás évszázados távlatban. Korunk 7. (megjelenés alatt) 2008,

Óry Kovács Katalin: Jaraguai magyarok. Korunk 11. (megjelenés alatt) 2008,

A szerző témakörhöz kapcsolódó dokumentumfilmje:

Boglár Lajos-Kovács Katalin: „A bűvópatak felszínre tört.” Magyar leszármazottak Brazíliában. Dokumentumfilm. 1998, Duna TV.